

נתקבלו במערכת

אבוא ביתך, הלכות תפילה בזמן מגיפה. יהודה פינק. קרית יערים, תש"פ.
קעה עמ'. (ab0527672970@gmail.com)

הכלל ההלכתי 'דרך ארץ קדמה לתורה' קובע בין השאר, לדעת ר"י עמדה והמהר"ל מפראג וגדולי ישראל אחרים, שהנהגות הראויות והנדרשות לצורך שמירה על חיי שעה וחיי עולם גם הן חלק מחיובי התורה. אי אפשר להגיע למסקנות הלכתיות נכונות בכלל, ובענייני תפילה ועבודת ה' בפרט, בימים טרופים אלו של מגיפת הקורונה, בלי לדעת איך ראוי לנהוג על פי החוכמה והשכל וההיגיון, ובעקבות הנתונים האלו לקבוע מה ההלכה מצווה אותנו. כך בדיוק עשה הרב יהודה פינק, אברך שקדן מקרית יערים (היא שכונת טלז-סטון הסמוכה לירושלים), שמחודש ניסן תש"פ נטל על עצמו לברר סוגיות בענייני תפילה בציבור, שבדרך כלל לא ניתנה הדעת אליהן מרוב פשיטותן או בגלל שלא התעוררו שאלות הקשורות לגביהן, כמו מקום התפילה לכתחילה - האם עדיף 'רוב עם' או בית כנסת או קביעת מקום לתפילה; רמת החיוב של תפילה בציבור מול צרכים אחרים; הגדרת הזמן של 'בשעה שהציבור מתפללים' - על איזה 'ציבור' מדובר במקום שיש בו מניינים רבים בשעות שונות; דין תפילה מאחורי בית כנסת כאשר הציבור אינו נמצא בבית הכנסת; נפילת אפיים סמוך לבית כנסת כאשר לא רואים את ארון הקודש; נפילת אפיים סמוך לספר תורה המרוחק מבית הכנסת; דיני הצירוף למניין במצבים משתנים, מול מחיצות מסוגים שונים ובסוגי ראייה שונים; ההבדלים בין דיני הצירוף הרגילים של מתפללים הרחוקים זה מזה לצירוף הש"ץ ולצירוף ע"י הש"ץ; מתי רשות הרבים מפסיקה בין המתפללים; מתי מי שאינו מצטרף לעשרה נחשב בכל זאת כמתפלל בציבור; ההבדלים בין דיני צירוף לתפילה ודיני צירוף לקריאת התורה; ועוד בירורים הלכתיים רבים מספור. החלק השני של הספר כולל עשרה בירורים ארוכים ולמדניים, הרחבות לחלק מהנושאים הנ"ל. תוכן מפורט בראש הספר מפנה למאות בירורי-הלכה חשובים שנמצאים בו, אבל מפתח בסוף הספר היה מועיל מאוד לקורא, ומסתמא הוא יצורף במהדורה הבאה, הקשיחה, של הספר.

אור חדש. שערי תפילה. שערים ונתיבות לפתיחת רגשות הלב בעבודת התפילה.
ידידיה מיכאלי. ירושלים, תש"פ. 185 עמ'. (yedidyami@gmail.com)

כבמין 'הפוך על הפוך' יוצא המחבר במבוא לספר נגד הרגילות בתפילה, נגד תפילה השגורה על לשון המתפלל - כאשר התיבות נאמרות בלי הרגשת חיבור לריבוננו של עולם, בלי להיות מרכז עבודת ה' שלנו, ומטרת הספר לסייע למתפלל לחוות את התפילה באופן שונה מהמקובל אצל רוב המתפללים. בתריסר שערים עוסק הרב מיכאלי בהיבטים שונים של היחס לתפילה, כאשר כל שער מכיל חלק אחד ובו נקודות חיזוק משולבות במקורות מחז"ל וגדולי הדורות, ובחלק השני מובאות הצעות לעבודה מעשית שתחבר את המתפלל לתפילה עצמה ודרכה לאביו שבשמים. יהי רצון שתתקיים בקוראים ובלומדים בספר כוונת המחבר להוסיף רגש ואמונה וקרבה לה' מתוך מתיקות התפילה.

אורות האדם והנפש. משנתו הפסיכולוגית של הראי"ה קוק וכלים ליישומה. ברוך כהנא. ירושלים, ראובן מס, תשפ"א. 351 עמ'. (02-6277863)

פסיכולוגיה אינה מדע מדויק, אך היא מדע. תפקידה לסייע לאנשים להתגבר על קשיים אישיים ורגשיים המונעים מהם הרגשה של שלמות ואושר ותקווה, בעזרת שיטות טיפול הבנויות על תיאוריות שונות המבוססות לא רק על עובדות - אלא גם על ערכים וגישות לחיים. ד"ר כהנא, תלמיד-חבר של פרופ' מרדכי רוטנברג אבי הפסיכולוגיה היהודית המתחדשת, פותח ספר זה במבוא מרתק ומרגש ומאוד אישי וחושפני, שבו הוא מתאר את דרכו לשמירת מצוות כבחור צעיר תוך כדי חיפושים ובידורים רעיוניים ורגשיים, ואת השילוב בין פילוס דרכו בעולם התורה והמצוות להתקדמותו בלימודי הפסיכולוגיה והעיסוק בה כמטפל. בכל אותן שנים לא שקט על שמריו, וניסה למצוא חשיבה פסיכולוגית רוחנית, שתהיה שונה מהתפיסה המדעית-חומרנית המקובלת במקצוע, שאינה מותירה הרבה מקום לערכים ולרוח בטיפול בנפש האדם. הוא שקע בעולם החסידות לגווניה ומצא תשובה חלקית בלבד, ואז נכנס לעולם כתבי הרב קוק ומצא תשובות לכל שאלותיו. במהלך פרקי הספר הוא מציג את דעת מרן הרב זצ"ל על פסיכולוגיה יהודית, על המיסתורין שבנפש, על היחס בין ה'עצמי' ועומק הנפש לבין האלוקים, על הכמיהה היסודית לטוב, על היצר ועל האגו, על פנימיות הנפש וחיצוניותה, על יצר המוות ועל 'שבירת הכלים', על המיניות ועל חרדת המוות, על שלבי התפתחות הנפש מהילדות עד הבגרות, על דרך ההתמודדות עם כשלים, על חירות ואחריות, על ערך הדיבור, על סכנת ההזדהות עם הרע, על כפירה ואמונה ועוד ועוד, כשכל הנושאים האלו מתבססים על הבנת המחבר בכתבי מרן הרב זצ"ל. הוא טוען שמשנתו הפסיכולוגית של הראי"ה רלוונטית לכל מי שרוצה להבין את עצמו, ועוד יותר לאנשי מקצוע השואפים להבין את מטופליהם ולשפר את הטיפול בהם. לדעתו הגישה הפסיכולוגית של הרב קוק מבוססת על אמונה באדם ובטוב ובעולם, אך יודעת להצביע על הקשיים האנושיים ועל הדרך הנכונה להתגבר עליהם. הספר מיועד הן למתעניינים בתורת הטיפול הנפשי ובהרחבת ידיעותיהם בכיוון הערכי-רוחני הנובע מתורת מרן הרב זצ"ל, והן לעוסקים בתורת הראי"ה ומעוניינים להביט בה מנקודת מבט חדשה ומיוחדת.

בדד. כתב עת לענייני תורה ומדע. חוברת 35, אלול תש"ף. עורך: עלי מרצבך. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תש"פ. 133+61 עמ'. (Ely.Merzbach@biu.ac.il)

בראש כל גיליון של בדד מגדיר העורך פרופ' מרצבך, איש היישוב שיליה שבשומרון, שמטרת כתב העת הזה היא לשרת את הציבור הרחב של שומרי המצוות המעוניינים להיות קשורים להגות ולמחקר של העולם המודרני, בכך שהוא יהווה במה להפצת רעיונות חדשים ולהצגת גישות מגוונות למפגשים בין תורה ומדע בימינו. תפקיד נוסף של בדד הוא לשמש צוהר לאנשים משכילים שאינם שומרי מצוות כדי שיוכלו להכיר ולהבין דרכו את ההתמודדויות של אנשי התורה עם אתגרי המדע המודרני. הוא מוסיף שהמאמרים בבדד הם מאמרים מקצועיים בתחומי תורה ומדע שיוגשו באופן שגם מי שאינו מומחה יוכל 'במאמץ קל' ליהנות מהם, והם יכללו גם דיונים וסקירות שמיועדות באופן טבעי לציבור הרחב. חוברת זו

ממלאת את תפקידה כראוי על פי הקריטריון הזה, עם נטייה למטרה הראשונה: היא כוללת במדור העברי חמישה מאמרים ותגובות בענייני קידוש החודש, ארבעה מהם 'מקצועיים' לחלוטין; סקירה ודיון ברורים ומובנים בעניין המעמד ההלכתי של בשר המיוצר במעבדה; בירור הלכתי מעניין אם עישון קנאביס להנאה הוא מעשה ראוי; ובירור לגמרי מקצועי לגבי הפרמטרים הסטטיסטיים המאמתים-או-לא את תופעת גילוי הצפנים בתורה בעזרת דילוגי אותיות, ובמילים אחרות: 'סינגל של מערכת צפני ELS - דעיכה מול הגברה'. במדור האנגלי נמצאים שני מאמרים של המהנדס הידען והמוכשר יוסף יצחק איידלר משווייץ, אחד שוב בעניין אסטרונומיה ומולד, והשני מביא מקור בירושלמי להלכה שנהגה באשכנז שלא כבבלי. מאמר נוסף עוסק בעניין הערך פאי בימים קדמונים מנקודת מבט של מהנדס. אשרינו שזכינו לכך שענייני חשבונות המולד וקידוש החודש ועיבור השנה תופסים מקום חשוב אצל למדנים וחכמים כהכנה לחידוש הסנהדרין, אולם נראה לענ"ד שכדאי שידידי וש"ב העורך ישתדל לגוון יותר את תכני כתב העת החשוב והמכובד הזה, גם על חשבון כלל FIFO (first in first out) - ראשון הגיע ראשון מתפרסם...

בעלי אֶסְפוֹת. קובץ תורני. חלק יא. רחובות, בית מדרש הלכתא, תש"פ. עז עמ'.
(g7314581@okmail.co.il)

בית המדרש 'הלכתא' ברחובות בראשות הרב גיורא ברנר ממשיך להוציא פירותיו כסדרם. בגיליון זה נמצאים כמה בירורים הלכתיים מעניינים - בעניין זמנה ומקומה של תפילת 'הבינו' שלמעשה כמעט שאין אומרים אותה כלל, בעניין החיוב לברך את ברכת הכהנים באהבה דווקא, זמנה של ברכת 'הגומל' למי שעדיין לא סיים את מסעו, חובת העמידה בזמן אמירת ברכת המצוות ועוד. מעניין הדיון בעניין דרך הנחת ספר במדף כאשר הוא נדפס עם כריכה הפוכה, דהיינו שאם מעמידים אותו במדף כאשר גוף הספר ישר - מבחוץ נראה כאילו הוא הפוך, ולהיפך. לדעת ראש הכולל הניראות היא הקובעת את הביזיון לספר, ונימוקיו וראיותיו עמו, בניגוד לת"ח שפסק שהולכים לפי 'האמת הפנימית' גם אם מבחוץ נראה הספר הפוך. אמנם לענ"ד נראה שביזיון הוא בכל מקרה להשאיר את הספר כך במדף הספרים, ואם אין אפשרות מיידית או שלא משתלם כלכלית לכוון אותו כראוי - צריך פשוט להפריד את הכריכה מהספר ולהדביקה מחדש כשורה באמצעים ביתיים פשוטים, גם אם בכך נגרם קלקול מסוים לספר.

דברים ככתבן. י"ג מאמרים בענייני תורה, עמלה, רום מעלתה, מידותיה והליכותיה, ומאמר י"ד על מצות תפילין. דב גדליה דרקסלר. ירושלים, תש"פ. קז עמ'.
(dov5871873@gmail.com)

הרב דרקסלר, מחסידי סלונים, לומד ומלמד במקומות תורה שונים בירושלים. אביו ר' יצחק ז"ל נפטר לפני כשנתיים מסיבוכי הפציעה הקשה שנפצע 45 שנה קודם במלחמת יום הכיפורים כשפגז סורי פגע בטנק שלו בגולן, כאשר למרות הכוונות שכיסו חלקים גדולים

מגופו הצליח בע"ה לשרוד ולהקים בית ולעסוק בצרכי ציבור ולגדל משפחה חרדית-חסידית שתפארת ואף לחזור לשירות מילואים פעיל באותה חטיבה שבה לחם ונפצע, ולקדש שם שמים ברבים. תנצב"ה. בנו שיבל"א הרב דב גדליה מפרסם כבר שנים רבות על גבי במות שונות חידושי תורה המשלבים פשוטו של מקרא עם עומק דברי חז"ל במהלכים עיוניים שלמים, וי"ג מהם הוא מפרסם בקונטרס זה לכבוד שמחת בר המצוה של אחד מבניו. במאמר השישי עוסק המחבר בין השאר בדבריו האחרונים של אברהם אבינו המוזכרים בתורה העוסקים בדאגה לבניית ביתו של יצחק בנו, במעבר בין כינוי יצחק ע"י העבד כ'בן אדוני' בכל תקופת הטיפול בשידוך לרבקה לבין כינויו 'אדוני' מיד כאשר הוא מסיים את מילוי שליחותו, ועוד. דרשות חז"ל ודברי רש"י מקבלים לפתע, אחרי הסבריו של המחבר, ביסוס ועיגון בפשוטו של מקרא - הרב דרקסלר מגביה את החרסים ומגלה לנו פעם אחר פעם את המרגליות שתחתיהם.

היא חכמתכם. אסטרונומיה בהלכה. מהדורה שלישית. יואל שילה. רכסים, תשע"ט. 230 עמ' (shiloyoel@gmail.com)

הרב יואל שילה איש רכסים הוא תלמיד חכם רב-תחומי, שנוטה לעסוק בעיקר בנושאים שרוב העולם עוסק בהם פחות - אסטרונומיה הלכתית, הלכות עירובין ותחומין, הלכות מקוואות, הלכות התלויות בארץ, מידות ושיעורי תורה ועוד. לכל אחד מהנושאים האלו הוא נכנס בכל רמ"ח ושס"ה, ובדרך כלל מוציא לאור אחרי סיום הלימוד המעמיק והמקיף ספר או חוברת שעוסקים במשמעות המעשית של הלימוד הזה, ומתקיים בו בהידור מאמר חז"ל 'הלומד על מנת לעשות' - מספיקים בידו ללמוד וללמד ולשמור ולעשות'. בספריו ובמאמריו הוא מפשט את דבריו אך גם מתמצת אותם, כך שמצד אחד כל החומר והדעות והסוגיות פרושים בפני הלומד, ומצד שני בלי להקדיש מאמץ למדני-עיוני כדי לקלוט את כל העושר המונח לפניו יקשה על הלומד להפיק מהכתוב את מלוא התועלת. אחת מהחוברות שהדפיס מוקדשת להיתר השימוש בשבת בחשמל מהרשת הכללית כפי המנהג המקובל, ובה הסברים מרתקים על דרכי ייצור החשמל בארץ בימות החול ובשבת והמשמעויות ההלכתיות הנובעות מכך. כמה חיבורים עוסקים בענייני הפאות המלאכותיות המיוצרות משיער המיובא מהודו, נושא שהרעיש לפני כמה שנים את הציבור החרדי - בעבודת צוות חשף הרב שילה עדויות מדוייקות לגבי הנעשה בבתי התגלחת בהודו ובירור מפורט לגבי דתם ומנהגייהם של העוסקים בכך, ולכך הוסיף ניתוח מעמיק של הלכות תקרובת עבודה זרה, עד שהסיק שאי אפשר לאסור באיסור גורף את השימוש בפאות העשויות משיער המיובא ממקדשי הודו. בספר זה על האסטרונומיה מציג הרב שילה לפני הקורא את רוב החומר הדרוש כדי להבין את דברי חז"ל בנושאים אלו ואת חשבונות קידוש החודש של הרמב"ם, ובמקביל גם את הילוך גרמי השמים והמאורעות השמימיים המתחדשים ובאים. הוא לא משאיר כמעט נושא אחד פתוח בעניינים הקשורים למבנה ולתנועת כדור הארץ, לאטמוספירה, לשמש ולירח, למעגלי הכוכבים, לזמנים ולתקופות, לחידוש החודשים והשנים והעיבורים (כולל גילוי מהו 'סוד' העיבור) ועוד. הספר כולל תוכן מדויק ומילון נרחב לביאור מושגים בתחילתו, ומפתח

מפורט בסופו. פרויקט זה מצטרף לבירורים נוספים שנטל על עצמו המחבר לתועלת הציבור התורני, ובהם גם חוברת הדרכה מעולה לשימוש מושכל במעבד התמלילים 'וורד' המותאמת לאנשי תורה כותבי מאמרים ומהדירי ספרים.

המסורת היהודית. הרב אליעזר מלמד. הר ברכה, מכון הר ברכה, תש"פ. 440 עמ'.
(ravmel@gmail.com)

לכל סיכום וקיצור יש מעלה ויש חיסרון. מעלת הצמצום מאפשרת לרכוש וללמוד ולהפנים כמות גדולה של חומר במאמץ קטן יחסית, ומולה קיים חיסרון גדול של חשש לשטחיות ו'עגול פינוט' שיעוותו את תמונת האמת. אולם לפעמים ההכרח לא יגונה ואף ישובח - לעיתים יש צורך חיוני בקיצור ובתמצות, ב'מעט המחזיק את המרובה'. כבר שנים התבקש ספר שירכוז את עיקרי ההלכות ונקודות הבסיס המחשבתיות של היהדות, ולמרות שקיימים כמה ספרים שמתיימרים לעשות את העבודה הזו - אף אחד מהם לא מצא חן בעיני רבנו ר' חיים דרוקמן שענייני הגיור הם בנפשו, ולא בעיני רבים העוסקים בקירוב רחוקים מסוגים שונים. שינס אם כן הרב אליעזר מלמד שוב את מותניו, ולמרות עיסוקיו המרובים כראש ישיבה ורב יישוב ואיש ציבור ומחבר פורה, הוא החליט ליטול על עצמו לחבר ספר שכזה, כשכמומבן הבסיס שעליו הוא עומד הוא סדרת ספרי 'פניני הלכה' שלו שמקיפה את כל התורה כמעט, וכבר קנתה לה שם של כבוד בעריכתה ובסגנונה ובשילוב המיוחד של הלכה ומחשבת-ההלכה ועיקרי האמונה שבה (ועליה זכה לקבל לאחרונה את פרס הרב קוק היוקרתי). כדרכו הר"א מלמד אומר ועושה, ואחרי עבודה מאומצת של כמה חודשים מונח לפנינו ספר מקיף יידידותי מאוד לקורא וללומד, שיכול למצוא בו את תמצית ההנהגות והרעיונות של המסורת היהודית, המצוות שבין האדם למקום ושבין האדם למשפחתו ושבין האדם לחברו ושבין האדם לעמו, עם יסודותיהן והערכים שעליהן הן מיוסדות. בסוף הספר נוספו מקורות מפורטים מתוך סדרת 'פניני הלכה'. היות ובספר מקוצר ומתומצת עסקינן היה צריך המחבר להכריע במקומות שונים בין הדעות החולקות, ובאופן טבעי הכריע כפי שפסק בספרו 'פניני הלכה'; אלא ששם כאשר דעתו הייתה חריגה-יחסית ומחודשת הובאו גם הדעות האחרות, וכאן בספר הקצר והמרקוז הזה הובאה רק הדעה האחת של המחבר, גם אם אינה הדעה המקובלת בין הפוסקים. הדבר בלט לי לעין בנושא שאני הקטן כבר הערתי עליו כמה פעמים, והוא הכרעתו של הר"א מלמד בעניין מצות 'לערב' - התוספת מדרבנן על מצות פריה ורביה דאורייתא שכוללת הולדת בן ובת. בניגוד לדעת רוב גדולי הפוסקים, שבפירוש או בשתיקה לא קבעו הגבלה למצוה זו, הכריע הרב מלמד כבר מזמן שהמצוה מדרבנן מחייבת רק הולדת בן ובת נוספים, וכאן התעלם המחבר גם מהמגבלה של הולדת ילדים משני המינים, וכתב (עמ' 94) 'המצוה מדברי חכמים היא להוליד כארבעה ילדים... וההידור הוא להוסיף וללדת עוד ילדים כפי יכולתם של ההורים'. לענ"ד הדברים מנוגדים להלכה - המצוה מדרבנן 'לערב' כוללת חובה להשתדל, ברמת חיוב נמוכה יותר מאשר מצות 'פרו ורבו', להוליד ילדים נוספים 'כפי כוחם' של בני הזוג, והחלוקה הזו ל'מצוה מדברי חכמים' לחוד ו'להידור מצוה' לחוד אין לה בסיס בהלכה (למרות שבמציאות יתכן שבאופן טבעי אחרי שנולדו 4-5 ילדים הקושי בקיום מצות 'לערב' אצל חלק מהזוגות

מתגבר, וההתייחסות תהיה בהתאם; אבל זה לא קשור להגדרה ההלכתית). אולם גם אם בנושא זה או אחר יש לדון בהכרעת הרב מלמד - אין הדבר פוגע כלל במעלת הספר 'המסורת היהודית', שהלימוד בו עשוי לתת מבט-על מעניין וייחודי על התורה ומצוותיה לא רק לגרים ולחוזרים בתשובה ול'מתחזקים' - אלא גם לאנשים שזכו שהתורה היא לחם חוקם. יישר כוחו של המחבר שליט"א על יוזמתו וחריצותו, ועל המוצר המוגמר המיוחד והאיכותי הזה שהוסיף לארון הספרים היהודי.

ותשחק ליום אחרון. היחס הראוי אל המוות. הרב צבי ישראל טאו. ירושלים, שירת ישראל, תש"פ. קיט עמ' (shirat333@gmail.com)

עמותת 'שירת ישראל' עוסקת בעריכתם והפצתם של שיעורי הרב טאו שליט"א, נשיא ישיבת 'הר המור'. מדובר בעשרות חוברות העוסקות במגוון רחב של נושאים, שמופצות ליחידים ולמנויים. ספרון חדש זה עוסק בנקודה רגישה מאוד - היחס למוות ביהדות, ורובו מתבסס על דברי מרן הרב זצ"ל ב'עין איה' על ברכות (פרק שביעי סעיפים נ-נב) המנתח ומבהיר את הדברים שאמר שם בגמרא מלאך המוות לר' יהושע בן לוי. מרן הרב זצ"ל כותב, ותלמיד תלמידיו הרב טאו שליט"א מסביר, על הקשר בין המוות לחטא, על עמל האדם בעולם הזה שמרחיק אותו מהמוות, על היחס בין המוות הטבעי, הפשוט, לבין המוות המוסרי-נשמת במהלך החיים, על המעלות שצריך לרכוש האדם כדי לחזק את חייו ולהרחיק את עצמו מהמוות, על היחס השכלי מול היחס הרגשי לגבי הפסקת החיים, על הדרך להגיע למבט אמוני-שכלי בנושא הזה, ועוד. מועט המחזיק את המרובה.

חבל נחלתו. חלק עשרים ושלושה. מאמרים ותשובות בדיני תורה. מאת יעקב אפשטיין, שומריה, תש"פ. 320 עמ' (emuna54@017.net.il)

56 סימנים בכל חלקי השו"ע וגם ענייני קודשים ו'עניינים כלליים' מכיל הכרך הזה של סדרת 'חבל נחלתו' מאת הרב אפשטיין, שמושב ביישובו שומריה שבחבל לכיש ובמכון התורה והארץ שבשבי דרום, ומצודתו פרוסה על כל שאלה הלכתית חדשה המתעוררת בארץ ובעולם. בניגוד למקובל אצל הרב אפשטיין להדפיס כרך אחד כל שנה - זהו כבר הכרך השני לשנת תש"פ, הקודם יצא לאור בכסלו וכרך זה בחודש מנחם-אב. כדרכו הוא נכנס בכל שאלה לעובי הקורה, מצטט את מקורותיו במלואם ומכריע על פי שורת הדין, וכך למשל הוא אוסר על מי שמקפיד לברך את ברכת 'הנותן לשכוי' רק אחרי שמיעת קול תרגול לברך אותה אחרי שמיעת 'ציפופי בוקר' של עופות אחרים, למרות שעקרונת אין הבדל ביניהם, וכן אוסר על שיתוף מנייני רחובות בעידן הקורונה בשטח פתוח כאשר יש יותר מד' אמות בין משתתפי המניין - חומרא שאם הייתה מתקבלת היא הייתה מחסלת את מנייני הרחובות, שהרי משתתפי המניין חייבים לשמור מרחק ביטחון בריאותי בין אדם לחברו, וממה נפשך... עוד עוסקים בענייני קורונה הסימנים בספר שדנים באפשרות הלא-קיימת-למעשה להפוך את האמבטיה למקווה כשר, בברכת חתנים כשאחד המברכים לא נוכח פיסית

בחופה, בהתייחסות למגיפת הקורונה כ'מכת מדינה' עם כל ההשלכות הממוניות הנובעות מכך, דיון בקווים המנחים על פי ההלכה לניהול סיכונים לאומיים במדינה, באמירת 'פיטום הקטורת' כסגולה לעצירת המגפה, ועוד. סי' כח עוסק בענייני קללות ומשמעותן, ומחלק בין דברי חרפה וביזוי המכונים 'קללה' לבין איחול רע בשם ה' שהוא הקללה האמיתית, שהוא איסור חמור ביותר. הסימן האחרון עוסק בענייני 'ספר יהודית' וזמן גזירת 'תיבעל להגמון תחילה', וכרגיל מציג המחבר את התמונה כולה. לענ"ד המסקנה הפשוטה מתאימה למסקנת החוקר גרינץ שספר יהודית נכתב בתקופה הבבלית בכוונה בסגנון המצביע על כך שהוא כאילו עוסק בסיפור מהתקופה האשורית שקדמה לה, כדי 'להרחיק עדות' מחשש לפגיעתו הרעה של השלטון (הרב אפשטיין מצטט מדברי החוקר אברהם כהנא שערך את הספרים החיצוניים בשני כרכים, אבל דברי גרינץ במבואו למהדורת ספר יהודית שלו מעודכנים ומשכנעים). תשובה נוספת עוסקת בכללי היישום של הכלל ההלכתי 'ברוב עם הדרת מלך', ודנה ברותחים את המורים לבטל תורה כדי להשתתף למשל במעמד פדיון פטר חמור. יתכן שהרבנים החשובים שמעודדים את זה והדומה לזה חושבים שהתועלת החינוכית של ההתלהבות הציבורית מהמצוות ה'מיוחדות' האלו שנוהגים לעשותן ברוב עם (כולל גם 'מעמדי ברכת החמה' ועוד) שווה בניזק המלך. כרגיל עברו על כך זה והעירו את הערותיהם הגאוניות הר"א נבנצל והר"י אריאל, והמחבר מתייחס בדרך כלל לדבריהם.

חידושי וביאורי הגר"א על הש"ס. ביאורי אגדות לגר"א. כמה אגדות. יו"ל על פי כת"י ודפו"ר בצירוף ציוני מקורות, מקבילות, הערות וביאורים. מאת הרב יוסף אליהו הלוי מובשוביץ. ירושלים, מוסד הרב קוק, תש"פ. 29 + שמב עמ'.
(m@mosadharavkook.com)

הספר כולל את ביאורי הגר"א בנגלה ובנסתר, בדרש ובסוד, לאגדות רבה בר בר חנה שבמסכת בבא בתרא ולאגדות סבי דבי אתונא שבמסכת בכורות ולדברי אגדה אחרים בתלמוד, רובן כפי שהן נכתבו בכתב ידו של הגר"א, וחלקן מתוך סיכומים של תלמידיו. חלק ניכר מהספר כבר פורסם בעבר בוילינה סמוך לפטירת הגר"א ואח"כ פעמים רבות, אך הרב מובשוביץ סידר וערך והשלים את הדברים מתוך כתבי יד ודפוסים ישנים, והוסיף מקורות והערות והשוואות לדברי הגר"א בכתביו האחרים. המהדיר צירף לקט של דברים מאת הגר"א באגדה מכל כתביו ועוד תוספות חשובות. המבוא המקיף מתאר בפירוט את הגילגולים שעבר הספר מאז הדפסתו הראשונה ואת מלאכת הההדרה.

חגי יהודה וישראל. מצוות והלכות בארץ, במדינה ובמקדש. הרב יהודה זולדן. שבי דרום, מכון התורה והארץ, תש"פ. 579 עמ'. (www.toraland.org.il)

ל'מועדי יהודה וישראל' ו'זמני יהודה וישראל', כרכים עבי כרס הכוללים פרקים רבים בענייני המועדים ויחסם לתורה ולעם ולארץ שיצאו לאור בשנים האחרונות, מצרף עתה הרב זולדן, מפמ"ר לתושבע"פ באגף החינוך הדתי, את ספרו החדש 'חגי יהודה וישראל', ובו כארבעים

פרקים העוסקים בענייני הלכה, מראש השנה (על מקומן של התקיעות במקדש ולדורות, על היחס בין השמחה לתקיעות ועוד) ועד שבועות (על זמני הבאת הביכורים, על הבאת ביכורים בימי עזרא ונחמיה ועוד), כולל ענייני עליה לרגל וחנוכה ופורים ומועדי אייר החדשים, וגם ענייני שמיטה ועוד. כדרכו משלב המחבר בקיאות ועיון, הלכה עם מעט אגדה, הצגת שיטות הראשונים והאחרונים בכל סוגיא בתוספת ביאורים וחיידושים רבים משלו, הכל מסודר בטוב טעם עם הקדמות וסיכומים ופרקי משנה, ומפתח מפורט בסוף הספר. זהו ספרו השביעי של הרב זולדן, חלקו מבוסס על מאמרים שהוא פרסם בכתבי עת תורניים (כולל 'המעין') במשך השנים, וחלקו הגדול אומר הבא מן החדש. הספק מכובד המשאיר טעם של 'עוד'.

כוכב מיעקב. בירורי הלכה בקצרה. דוד שטרן. שעלבים, תשפ"א. קנז עמ'.
(avidast@gmail.com)

הרב דוד שטרן הוא מוותיקי האברכים בישיבת שעלבים, בה עבר את כל מסלולו הלימודי. בחוברת נאה זו הוא ליקט וסידר לפי סדר השו"ע למעלה ממאה בירורי הלכה שלמד ולימד וכתב בשנים האחרונות, מההיתר ללמוד תורה לפני אמירת ברכת התורה בראש או"ח - ועד גדרי איסור לא תחמוד שבסוף חו"מ. הוא גם צירף בירורים בענייני המקדש - חובת השמירה עליו בימינו, ההשתחויה בהר הבית, גדרי ההתחייבות בקרבן בזמן הזה, עליה לרגל והבאת ביכורים בימינו ועוד. בין השאר הוא מנסה להוכיח שהביטוי בתוך קיצור י"ג העיקרים שאומרים האשכנזים אחרי התפילה 'אחכה לו בכל יום שיבוא' (נוסח מקוצר שבודאי לא יצא מידי הרמב"ם, ולא רק 'כפי הנראה!') שנוי במחלוקת בין גדולי ישראל: האם אכן חייבים להאמין כל יום שהיום יבוא - או שצריך ככלל לצפות לביאתו. הוא מסיק שיתכן שזו מחלוקת סוגיות בבבלי אם 'חוששים' שהיום יבנה המקדש או לא, ויש לכך נפ"מ לכמה הלכות. הוא מוסיף שהציפייה לביאת המשיח אינה רק ציפייה פאסיבית, ובעיקר בימינו נוספה לה ציפייה אקטיבית של הכנת העם והארץ לבואו. בהמשך נמצא גם המדור 'שונות' ובו מאמרי הלכה בנושאים שונים, האחרון שבהם עוסק בשאלה המאוד מעשית של 'לשון הרע לתועלת', ומהי ה'תועלת' המתירה: האם גם שפיכת הלב בקבוצות תמיכה חברתיות ורגשיות שמקובל היום להשתתף בהן נחשבת 'צורך' המתיר חופשי-חופשי לדבר לשון הרע על הורים ומורים? לא פשוט כלל. בהקדמה לקונטרס האריך המחבר בחשיבות הקיצור בכתובת דברי תורה בכלל ודברי הלכה בפרט - אמר ועשה, דיבר וקיים.

מאמר על הדרשות ועל האגדות להחסיד הנגיד רבנו אברהם בן הרמב"ם.
נוסח מוגה ומתוקן בתוספת הערות וביאורים, השוואות ושלמות. משה מיימון. מאנסי - ניו יארק, המכון לחקר תורת הקדמונים, תש"פ. צז+צ עמ'.
(mbamaimon@gmail.com)

בראש דפוסי 'עין יעקב' מהדורת וילנא ובכל המהדורות הבאות אחריה מופיע 'מאמר אודות דרשות חז"ל' מאת ר"א בן הרמב"ם, שמסביר את הגישה הרציונלית והשכלית שראוי על

פיה לבאר את החלקים התמוהים באגדות חז"ל, כפי שהייתה דעתם של הגאונים והרמב"ם והרבה מראשוני ספרד. לעומתם רוב ראשוני אשכנז שהיו רחוקים מהגישה הפילוסופית נטו לפרש את אגדות חז"ל על פי פשטן ועל פי סודן (בהמשך לאחר התפשטות תורת הקבלה נתקבל הפירוש על דרך הרמז והסוד על דעתם של רוב גדולי ישראל), כאשר יתכן מאוד שהשוני בגישות האלו היה הבסיס לפולמוס הגדול על קבלת או דחיית ספר מורה הנבוכים, פולמוס שכמעט קרע את עם ישראל לשני קרעים, ואכמ"ל. מתברר שה'מאמר' הזה אינו אלא חלק מתוך הפרק הראשון של הספר הגדול 'המספיק לעובדי ה'" מאת ר"א בן הרמב"ם, והחלק הזה תורגם לעברית ע"י חכם לא ידוע ונדפס לראשונה בשנת תקצ"ו. בדורנו נדפסו כבר מהדורות מתוקנות-יחסית של 'מאמר' חשוב זה, ועתה בא הרב מיימון, רב בארה"ב מחבר מאמרים חשובים ובעצמו נין ונכד לרמב"ם ולר"א בנו, והוציא לאור נוסח מתוקן על פי כל המקורות שמצא (שהרי המקור בערבית-יהודית שבה נתחבר לא מצוי אצלנו, חוץ מכמה קטעים קטנים שנתגלו בגניזת קהיר), עם מבוא מפורט וחלוקה לפרקים ופיסקאות, ועם הערות מחכימות והרחבות דברים והוספות חשובות ומפתחות, וממש פנים חדשות ומתוקנות באו לכאן. ועוד הוסיף הרב מיימון וצירף למאמר זה חיבור קצר משלו שבשם 'מעתיקי השמועה' נקרא, ובו תריסר בירורים בתולדות תנאים ואמוראים ועיונים בדרכי העברת מסורת הפסיקה של חז"ל לדורות הבאים, עם כמאה וחמישים הערות מחכימות מלאות ידע ובקיאיות בתורה ובמחקר התורני. להשלמת התמונה וכעזרה למעיינים הוסיף המחבר גם מפתח לכשבעים נושאים שנידונו בהרחבה בהערות, והתוצאה מרשימה ביותר.

מהלכים במקרא. סוגיות בתורה מבריאת העולם ועד מתן תורה. הרב יהודה הרצל הנקין. עורך: הרב איתם שמעון הנקין הי"ד. ירושלים, מגיד, תש"פ. 284 עמ'.
(henkin@012.net.il)

בסוף כרכי השו"ת שלו 'בני בנים' צירף בזמנו הרב הנקין שליט"א ביאורים מחודשים על התורה, בתוספת הערות קצרות בשם 'חיבה יתרה' ('חיבה' - חידושים בפשט התורה). הביאורים מהווים מהלכים שמסבירים על דרך הפשט עניינים שלמים בתורה, ויפה עשה המחבר שחיבר אותם כאן לספר אחד המקיף את פרשות ספר בראשית ואת פרשות ספר שמות עד פרשת משפטים. בנו המיוחד הרב איתם הי"ד הספיק לערוך את הדברים ולסדרם, ועתה הגיע זמנם לצאת לאור. חלק מהביאורים מיישבים קשיים בפרשות התורה בתשומת לב לפשט הפשוט, 'פשט' שלעיתים קשה לחשוב עליו ממבט ראשון, אך במבט שני הוא בהחלט מתקבל על הדעת. כך במהלך השלישי לפרשת מקץ (עמ' 162 ואילך) מסביר הרב הנקין ששאלת יעקב 'למה תתראו' - פירושה למה לכם לערוך מלחמה, כאשר הפועל 'תתראו' דומה לדעתו לביטוי 'לכה נתראה פנים' ממל"ב יד, ח, קריאת המלך אמציה למלך יהואש לפתוח בקרב ביניהם, והכוונה היא שמחמת הרעב בני יעקב תכננו לערוך התקפות שוד וביזה בין גויי הארץ כפי שהיה מקובל אז, ויעקב מציע להם הצעה חליפית ריאלית יותר ומסוכנת פחות לפי דעתו. ולמה שלח את כל הבנים למצרים (מלבד בנימין) - כי כנראה ידע שקיימת מכסה מקסימלית במצרים לכל קונה. ולמה לא שלח עבדים במקום חלק מהבנים? כי כנראה כבר לא היו לו עבדים, עובדה שלא

מוזכרים עבדים לא בירידת הבנים ולא בבקשת יוסף לירידת יעקב למצרים, ומסתבר שהעבדים נמכרו מוקדם יותר מחמת הרעב. על כל שאלה תשובה! הספר נגמר בכמה נספחים מעניינים, האחרון שבהם מנסה להסביר את מאורעות זמננו בהקבלה לאירועי סוף בית ראשון וסוף בית שני. שנים רבות וטובות לר"י הנקין ולביתו.

מקראי קודש. קיצור הלכות המועדים. חלק ראשון - לחודשי תשרי-אדר. בתוספת מאות תמונות מרהיבות להמחשת ההלכה וביאורה. לאשכנזים ולספרדים. משה הררי. ירושלים תש"פ. 331 עמ'. (mikraeikodesh1@gmail.com)

אחרי סידרת הספרים 'מקראי קודש' הירוקים ה'כבדים' שנמכרו תמיד במחיר הקרן, ואחרי חוברות הקיצורים הצבעוניות והמאויירות שחולקו בחינם בשנים האחרונות לקראת החגים, מוציא לאור הרב הררי מהדורה חדשה של החוברות הקצרות בספר מכורך בשני חלקים. החלק הראשון יצא עתה, ובו הלכות הימים הנוראים, סוכות, חנוכה, ט"ו בשבט ופורים עם תרשימים וציורים ותמונות רבים מספור. בראש הספר מודה הרב הררי לרבש"ע על העובדה שזכה להיות בקשר קרוב עם תלמידי חכמים מכל הגוונים וגם לקבל מהם הסכמות והערות, כאשר אין בכך סתירה כלל לכך שהוא מזדהה תמיד כרב משיבת 'מרכז הרב' ומוזכר בספריו בכבוד ובברכה את יום העצמאות ויום ירושלים.

נְבוּאָה שְׁעָרֶיךָ. הגות ומחשבה, זמנים ואישים. הרב חיים ישעיהו הדרי. עורך: הרב אלעד ברנד. ירושלים, פרי הדר, תשפ"א. שני כרכים. (mprihadar@gmail.com)

ראש ישיבת הכותל הרב הדרי זצ"ל שנפטר לפני כשנתיים השאיר אחריו חלל גדול. פה מפיק מרגליות היה, וגם עט שופע היה לו, ודבריו שבכתב ושבבעל פה עשו לו שם עוד בחייו גם מחוץ למעגל חניכיו ילידי ישיבתו ותלמידיו ותלמידותיו מכל קצות הארץ. מאמרים רבים וכמה ספרים הוא פרסם כבר בחייו, והכרך הראשון שיצא אחרי פטירתו ע"י בני משפחתו נקרא 'שני כהנים גדולים' ועסק בחייהם ובמשנתם של רבנו צדוק הכהן ומרן הראי"ה. עתה נוספו שני כרכים שבהם נאספו דברים שכבר נדפסו בבמות שונות ובזמנים שונים, בעריכתו המקצועית והברוכה של נכדו הרב אלעד ברנד, ר"מ בישיבה התיכונית בשעלבים. שבעה שערים יש בהם - שבת, מועד, ירושלים, מאמרי עיון, על אישים ופועלים, דברי זיכרון לחללי ישיבת הכותל, ורשימות שונות - חוויות מלימוד ליל שבועות שכתב בהיותו בן ט"ו שהתפרסמו בשנת תש"ט בבטאון 'התאחדות חניכי הישיבות' בתל אביב; זיכרונות של נער תל אביבי שהרגיש את עצמו מנערותו כבן קהילת ורשה המעטיירה; רשמים מביקור אצל תלמידיו בחזית הסורית סמוך לאחר מלחמת יום הכיפורים; ודברים שאמר במסיבות שנערכו לכבודו בהגיעו לגיל שבעים ולגבורות. הוא מסיים שם את דבריו באומרו שגם אם רבו הדברים שהשמיע באוזני המשתתפים - עדיין נשתייר דיו בקולמוסו, ויתר על כן בקולמוס הלב, ואם יצווה ה' בחיים ישוב לשוחח עליהם בשנות ה'שיחה' - 'בן תשעים לשוח'... אך לזה לא זכינו, הרב הדרי, הדרה של ירושלים, הלך לבית עולמו בעשרה באייר תשע"ח בהיותו בן פ"ד. ווי על האי שופרא. תנצב"ה.

נשים בזכות עצמן. מרים סמואל. ירושלים, ספרית בית אל, תש"פ. 404 עמ'.
(samryv@gmail.com)

זהו הכרך החמישי בסידרת 'נשים נסתרות בתנ"ך'. מרים אחותי הגדולה הסתקרנה כבר מילדותה לדעת מי הן כל הנשים שנמצאות בתנ"ך ברקע האירועים והפעולות, נשים שבדרך כלל מראם בקושי נראה וקולם כמעט שלא נשמע. אחרי שנים של חינוך והוראה והדרכת מורים והרצאות למבוגרים פנתה להגשים את חלומה - לגלות ולהכיר אותן נשים, ומתוך שזכתה לעצמה זכתה גם לכל עם ישראל. היא עברה בשקדנות על המקורות והמפרשים ובדקה במאגרי מידע וקראה ספרים ומאמרים בלי סוף, ואספה וביררה וסידרה את כל החומר בפשט ובדרש הקיים על כל אחת מהנשים האלו. בהמשך היא ניפתה וערכה וסידרה אותן למופת בארבעה כרכים - אמהות, רעיות, בנות ואחיות, ואת כל 56 הנתורות אספה בספר החמישי והאחרון בסידרה, שאותו קראה 'נשים בזכות עצמן' - כל הנשים המוזכרות בתנ"ך בפירוש או ברמז שאינן אמהות או רעיות או בנות או אחיות של גבר כלשהו. הרשימה, בסדר הא"ב, כוללת גם שמות מפתיעים, מ'אומנת מפיבשת', זו שהפילה אותו והשאירה אותו נכה, דרך האם האמיתית משתי הנשים של משפט שלמה, הנערות שענו לשאול ונערו בפתח העיר, השולמית משיר השירים, השפחה על הים ועד האחרונה תחפנים הגבירה, ובתוכן גם נשים וירטואליות כמו 'אישה סוטה', 'אשת חיל', 'אשת יפת תואר' ואחרות. בכל פרק מתואר הרקע להופעת האשה בתנ"ך כולל אם אפשר מקום פעילותה על פני מפת ארץ ישראל, מובאים הפסוקים הנוגעים אליה וכל מה שנאמר עליה על ידי הפשטנים והדרשנים-הקרובים-לפשט וחכמי המחקר המפרשים את הפשט, ולפתע עולמות רבים ונפלאים מתגלים לנו, עולמות שרובם היו נסתרים מעיינינו מאז ומעולם. כמה פרסים ואותות הוקרה כבר זכתה אחותי לקבל על הסידרה הזו, והם ראויים לה ביותר.

סידור תורת חיים. עם פירושי הראשונים. יוצאים לאור על פי כתבי-יד ודפוסים ראשונים בצירוף מבוא, ציוני מקורות, הערות וביאורים. בעריכת הרב מרדכי פופוביץ. ירושלים, מוסד הרב קוק, תש"פ. שני כרכים. (m@mosadharavkook.com)

חז"ל קבעו ש'איזו היא עבודה שבלב - זוהי תפילה', ובעקבותיהם האריך רבי חיים מוולוז'ין בספרו 'נפש החיים' במשמעות קדושת כל תיבה ותיבה שבתפילה, ובן-נינו ר' חיים סולוביץ'יק מבריסק חידש שקיים מושג מיוחד בכוונת התפילה והוא העמידה לפני ה'. כדי להגיע לרמה ראויה של עבודת ה' בתפילה צריך להבין את תיבותיה ואת תוכנה ואת סידורה. חז"ל כבר ביארו לנו חלקים מהתפילות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, התפילות ונוסחאותיהן ופירושיהן התרחבו ונתגונו ונתעשרו דור אחרי דור, וכמה מגדולי הראשונים כתבו חיבורים שלמים של ביאורי תפילות בפשט ורמז ודרש וסוד מוכרים יותר וידועים פחות. עתה הוציאו לאור אנשי מוסד הרב קוק שני כרכים גדולים ובהם כמעט 1400 עמודים של ביאורי ראשונים על התפילה, חלקם כבר נדפסו בעבר וחלקם יוצאים לאור מתוקנים על פי כתבי יד, וביניהם הראב"ן, ר"י ב"ר יקר, רבי אלעזר בעל ספר הרוקח, רבי אברהם ב"ר נתן בעל ספר המנהיג, ר"י בעל הטורים ור"ד אבודרהם, כאשר אצל חלקם מדובר על חיבורים שלמים על התפילה ואצל

אחרים על לקט פירושים מדבריהם. כמו כן צורף קובץ של ביאורים מאת קבוצה מחסידי אשכנז, גדולי הלכה וקבלה מתקופת בעלי התוספות. המהדיר צירף מבוא מקיף על כל אחד מהמפרשים הנ"ל ועל דרך ההדרת פירושיהם, וכן על עבודתו בהכנת הספר. רובו ככולו של הסידור הזה כולל את נוסח התפילה ואת המפרשים 'על הדף' בסגנון המוכר של מקראות גדולות והגדה של פסח 'תורת חיים' - דברי המפרשים מובאים זה אחרי זה בכל עמוד בגופן זהה, כאשר כותרת צידית מציינת מול תחילת כל פסקה לאיזה מפרש שייכים הדברים שלצידה ושלאחריה עד הכותרת הבאה, שיטה שאחרי שמתרגלים אליה יש בה תועלת גדולה של מבנה וסדר ודיוק ואסטטיות, וכך לאורך כל הספר. הכרך הראשון עוסק בתפילות החול, והכרך השני בתפילות השבת והמועדים, כאשר למשל הביאורים על 'סדר העבודה' של מוסף יום הכיפורים מפרנסים כשלושים עמודים, וההושענות ופירושיהן מפרנסות כ-120 עמודים. נוסח התפילה שבראשי העמודים הוא נוסח אשכנז שמשולבות בו בסוגריים התיבות השונות מנוסח ספרד, כדי שתמיד יוכל להיות 'דיבור מתחיל' מתאים בדברי הראשונים שמתחת. זוהי עבודה מונומנטלית, לדורות. הערה אחת: במבוא היה מקום לחלק ולהבדיל יותר בין תפילת העמידה ונוסחה, שעליה דברו חז"ל בדרך כלל בעוסקם בענייני 'תפילה', לבין התפילות האחרות שנתקנו וצורפו במהלך הדורות לסדר התפילה המקובל, שלעיתים מעמדן שונה. יישר כוחו של מוסד הרב קוק ומנהליו על 'הרמת' הפרויקט הגדול הזה, ולעורך הספר ולמהדירי פירושי הראשונים הכלולים בו על הכלי המהודר שהוציאו מתחת ידם, שיועיל מאוד לכל מי שנוסחאות התפילות ופירושיהן יקרים ללבו.

סיני, מאמרים ומחקרים בתורה ובמדעי היהדות. שנת הע"ח, כרך קנג. העורך: הרב יוסף אליהו הלוי מובשוביץ. ירושלים, מוסד הרב קוק, תש"פ. כ-115 עמ'.
(m@mosadharavkook.com)

בשנת תרצ"ז, שנה אחת אחרי שייסד את הוצאת הספרים 'מוסד הרב קוק' לזכר מרן הראי"ה זצ"ל שנפטר בשנה הקודמת, הקים הרב יהודה ליב הכהן מימון רב-הפעלים מפעל נוסף במסגרת המוסד: 'כתב עת דתי לאומי לתורה, למדע ולספרות' בשם 'סיני', שאמור היה להיות במה קבועה לפרסום מאמרים בנושאי הלכה ואגדה והיסטוריה יהודית, ענייני ארץ ישראל ומצוותיה ויישובה, ומחקרים בענייני תפילה ומנהג ועוד ועוד, כפי שפירט זאת המייסד והעורך בראשית הדרך. גיליונות 'סיני' יצאו לאור במשך עשרות שנים כמה פעמים בשנה, והם היוו במה מכובדת וראויה לחוקרים ותלמידי חכמים ובני תורה לפרסום חידושיהם וגילוייהם, ותגובה משמעותית לכתבי העת המדעיים והספרותיים הרבים שיצאו לאור מטעם עולם התרבות והמדע החילוני ששלט אז בכיפה בארץ ישראל. חתנו של רי"ל מימון, החוקר ואיש הציבור ד"ר יצחק רפאל, קיבל על עצמו את עריכת 'סיני' לאחר פטירת הרב מימון בשנת תשכ"ב, ולאחר פטירת רפאל בשנת תשנ"ט הוטל התפקיד על בעל נכדתו הרב יוסף אליהו מובשוביץ שליט"א, רבה של שכונת קרית משה, חתנו של הדיין הרב שילה רפאל זצ"ל שנפטר בדמי ימיו בשנת תשנ"ה על פני אביו. תלמידי חכמים חשובים ובכירי החוקרים בעולם היהודי מצאו במהלך השנים ב'סיני' מקום ראוי לפרסום חידושיהם, כאשר ה'נישה'

העיקרית של כתב העת הזה הייתה מאמרים מחקריים-תורניים במגוון רחב של נושאים. כך למשל בגיליון הנוכחי מאמר אחד עוסק בגלגול ההיסטורי המזורז והמיוחד של המנהג האשכנזי שבעלת הבית מכסה את פניה בזמן הברכה לאחר הדלקת נרות השבת, כשהכותב מוכיח שהמנהג המקורי היה לכסות את הנרות, לא את העיניים... מאמרים אחרים עוסקים בביאור סוגיא בבבא בתרא, בדיון בקדושת נרות חנוכה - בניגוד לחפצי מצוה אחרים שאין בהם קדושה, ביחס ההלכתי שבין עצמותו ועיקרו של הדין לבין ביצועו בפועל מול מניעות חיצוניות, מאמר היסטורי-מחקרי על קמצא ובר קמצא שבו הכותב מנסה להוכיח שבאגדה הזו חז"ל מתכוונים להטיל את עיקר האחריות לחורבן הבית דווקא על חכמי אותו הדור, לא על בר קמצא וגם לא על בעל הבית עלום השם ובוודאי שלא על קמצא שלא עשה דבר רע. מאמרים נוספים עוסקים בשאלת הקרבת הקורבנות לעתיד לבוא וביישוב הסתירות-לכאורה בנושא בדברי חז"ל, בצורך היתראיסור להשחיר גם את הצד הפנימי של רצועות התפילין, ובמשמעות המיוחדת של הביטוי 'מדינת הים' בספרות חז"ל בניגוד לסתם 'חוץ לארץ'. ואחרי כל הטוב והמשובח הזה מחכה לקוראים 'פצצה': בשני עמודים קצרים כותב העורך הרב מובשוביץ 'דברי סיום', אך לא דברי סיום לגיליון זה - אלא 'סיני' כולו! הוא כותב שלאחר יותר משמונים שנה של הפעה מוצלחת, שמילאה באופן ראוי את כוונות מייסדי כתב העת החשוב הזה, הגיעו למסקנה ראשי מוסד הרב קוק (היינו הרב מובשוביץ ושני גיסיו - בנו וחתנו-הנוסף של הרב שילה רפאל זצ"ל) ש'עם השתנות עולם הספר, צורת הקריאה וגילויי המחקרים מכל קצות העולם בהקשה על המקלדת - 'סיני' לא יופיע יותר בדפוס'. הנה דוגמה נוספת לנזקי האינטרנט... נראה שמנהלי מוסד הרב קוק החליטו להקדיש את כל כוחם ומרצם להוצאת הספרים המשובחת שלהם שמוציאה לאור עשרות כותרים תורניים כל שנה, ובהן סדרות שעולם התורה כבר לא יכול בלעדיהן, כאשר הם הולכים ומוותרים - במהלך שהתחיל כבר לפני עשרים וכמה שנים - על המפעלים הנוספים שסבבו בזמניהם את פעילות מוסד הרב קוק: 'כולל' הרבנים 'בית התלמוד' והקבצים 'בית התלמוד' שחכמיו הוציאו לאור כמעט כל שנה, ימי העיון הידועים שנקראו 'הכינוס השנתי לתורה שבעל פה' והקבצים המשובחים 'תורה שבעל פה' שיצאו לאור בעקבותיהם שנה אחר שנה, והשתנון 'ארשת' - קובץ למחקר הספר העברי שייסד וערך יצחק רפאל. גם ספריית הרב מימון, שהייתה בזמנו אחת מהספריות התורניות החשובות בארץ, כבר לא פעילה. אכן, דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, ודור דור ומנהליו, וזכותם של מנהלי מוסד הרב קוק הנוכחיים להתמקד בהוצאה לאור של ספרים תורניים בכלל ותחת כותרת-המשנה 'המכון להוצאת ראשונים ואחרונים' בפרט - במסגרתו יוצאות לאור סדרות של ספרי גדולי הדורות מהודרים ומתוקנים על פי כתבי יד עם הערות ושיפורים רבים, אבל הלב נצבט על סגירת כל המפעלים הנ"ל. כמה יש להעריך במבט לאחור את הרב מימון וד"ר רפאל שהצליחו להקים בעשר אצבעותיהם ולהפעיל ולקיים במשך שנים רבות יוזמות תורניות ספרותיות וציבוריות בעלות ערך לדורות, בזמנים לא קלים לעם היהודי ולמדינת ישראל. לא נשאר אלא לאחל למוסד הרב קוק, ובעיקר למנהלו ידידי הרב מובשוביץ, הרבה הצלחה במשימתו העיקרית - הוצאה לאור של ספרות תורנית משובחת ומהודרת ומתוקנת לתועלת עולם התורה כולו.

עמודים בתולדות הספר העברי. תלמיד עורך. יעקב שמואל שפיגל. פתח תקוה, תש"פ. 596 עמ'. (Yaakov.Spiegel@biu.ac.il)

זהו הכרך החמישי, ומסתמא לא האחרון, בסדרה הנפלאה 'עמודים בתולדות הספר העברי', שבה אסף וסידר וניתח וביאר פרופ' שפיגל רבבות נתונים ונקודות ראיות לציון בתולדות הספר העברי. אחרי הכרכים העוסקים בהגהות ומגיהים, כתיבה והעתקה, בשערי הדפוס וה'הדר המחבר', הכרך הזה עוסק בעיקר בשני תחומים הרמוזים בכותרתו: 'עורך' הוא החלק הראשון של הספר העוסק בענייני סגנון ולשון של מחברי ספרים בכל הדורות (כתיבה בדרך קצרה ובדרך ארוכה, כתיבת הלכה בחרוזים, השפעת הדפוס על לשון המחברים, דרכי ההפניות והצינונים בתוך אותו ספר ולספרים אחרים, הוספות והערות והשלמות בגיליון, המשמעויות השונות של הביטוי 'שו"ת' ועוד), ו'לתלמיד' רומז לפרקים הבאים בסוף הספר (מביא לדפוס שאינו המחבר, כתיבת תלמידים את תורת רבם והנהגותיו ופסקיו, ספרים שנאמר עליהם שנכתבו ברוח הקודש ועוד). איסוף הכמות האדירה של הידע המצוי בספר, כמו גם בספרים האחרים בסדרה, הוא משימת חיים שנטל על עצמו ר"ש שפיגל נוסף לכל תפקידיו האחרים במחקר והוראה, כולל אחריות מדעית על 'פרויקט השו"ת' של אוניברסיטת בר אילן. רק דוגמא קטנה מתוך הספר: בעניין תלמידים שכתבו את הנהגות רבותיהם דן המחבר בספר 'לקט יושר' מאת ר' יוסף בן משה, אחד מתלמידיו של ר' ישראל איסרלין בעל תרומת הדשן, שיצא לאור לראשונה לפני כמאה שנה מכת"י המחבר, ולפני כעשור במהדורה חדשה ומתוקנת ע"י מכון שלמה אומן. המהדיר הרב כנרתי, ר"מ בישיבה בישוב איתמר, עשה מלאכתו נאמנה, וגם הוסיף מבוא מקיף ובו דן ביחס הפוסקים לספר מאז שנדפס (לפני כן הוא לא היה ידוע כלל), בעיקר במקומות שיש בספר פסקים תמוהים, ויש כמה כאלו. פרופ' שפיגל מציג את כל החומר בנושא, ועוד משלים כמה התייחסויות מספרי מחברים שיצאו לאור בשנים האחרונות, שלא נשמטו מעיניו. הפרק האחרון בספר עוסק בספרים שנאמר עליהם שהם נכתבו או נדפסו ב'רוח הקודש', והדוגמא האחרונה היא דווקא ספר בשמים ראש שזויף ע"י ר' שאול לויין-ברלין ומתפאר כאילו הוא כולל תשובות של הרא"ש ושל ראשונים אחרים, והנה הפלא ופלא - סי' שמה בספר עוסק במאבד עצמו לדעת, כאשר בדיוק סימן זה, שמ"ה, הוא גם הסימן בסוף שו"ע יו"ד שדן בדיוק בעניין זה! ר"ש שפיגל מודע כמובן לבעייתיות הגדולה של הספר הזה ומזכיר זאת בהערות, ואף מעלה אפשרות שזהו מין 'תרגיל' של המחבר-הזיפן, כמו 'חוכמות' אחרות שנמצאו בספר שאין כאן המקום להאריך בהן. אודה ולא אבוש שאני הקטן אפילו כבמעין קריצה לא הייתי מזכיר את חיבור הראש והלענה הזה (כפי שכינו אותו כמה פוסקים) בפרק החשוב הזה. את הספר חותמים כמקובל כמה מפתחות מפורטים המפנים לעושר העצום הכלול בו. ייש"כ של פרופ' שפיגל על עבודתו המושלמת.

רץ כצבי. פוריות, יוחסין, אישות, חלק שני. אסופת מאמרים, פרקי מחקר ועיון. צבי רייזמן. לוס אנג'לס, תש"פ. 56 + תרכז עמ'. (z-ryzman@aiibeauty.com)

ר' צבי רייזמן עושה זאת שוב: מונח לפנינו כרך שני העוסק בענייני פריין ואישות, ובו י"ט פרקים ש'אוחזים את השור בקרניו' ומבררים את המציאות ואת ההלכה באופן שלם בנושא

אחרי נושא. ר' צבי לא מכריע בעצמו בעניינים שההכרעה בהם מסורה לגדולי ישראל, אבל הוא מביא את דעותיהם ודן בהן ושואל ומקבל תשובות, ומשאיר לפני הקורא והלומד משנה ברורה ולפעמים גם הלכה ברורה במקום אחד. כך למשל בסוף הפרק הראשון הדן בתרומת ביצית מציג ר' צבי רשימה של רוב מניין ובניין של פוסקים שאסרו מסיבות שונות את הפעולה הזו, אבל מוסיף (עמ' יט ואילך): 'אולם פוק חזי מאי עמא דבר, יש פוסקים שהתירו ומתירים תרומת ביצית ופונדקאות במקרים מסוימים ובבירור כל מקרה לגופו... וכיום המציאות היא שגם שומרי תורה ומצוות פונים לתהליך תרומת ביצית בהסתמכם על הרבנים המתירים'. בעקבות המצב הזה בירר ר' צבי שגם כמה מגדולי האוסרים הכריעו שמי שבכל זאת פונה לתהליך זה יעדיף תורמת גויה, אם כי הרב עובדיה זצ"ל כתב שמשפחה שאינה שומרת מצוות עדיף שתקבל תרומה מרווקה יהודיה דווקא, כי הוולד מתרומת ביצית של גויה צריך לדעתו גירות, וגירות לקטן שיגדל במשפחה שאינה שומרת מצוות היא בעייתית ביותר. הוא כותב שבמדינת ישראל כל שנה נולדים יותר מאלף ילדים מתרומת ביצית, רובן המוחלט ביציות של גויות, ורק מעטים מהילדים האלו מתגייסים כהלכה, כך שמאות רבות של ספק-גויים מצטרפים לעם ישראל כל שנה דרך הפתח הפרוץ הזה. הוא עוסק גם בחיוב פדיון הבן בתרומת ביצית ובפונדקאית, בבירור דינן של ביציות שהוצאו מנוכרית בגויותה אך בינתיים היא התגיירה, בדיני רחם מלאכותי, בהשחתת זרע שהוצא לצורך הפרייה אך נותר ללא שימוש, בשאלה האם מותר למי שנולד מתרומת ביצית להסתיר עובדה זו בשידוך, בנישואי כהן לבעלת תשובה שהייתה עם גוי אבל ספק אם נבעלה ממש, ובעוד ספיקות רבים בנושאים אלו שמתבררים באופן ממצה ומרתק. ספר זה יוצא לאור אחרי שהמחבר חלה קשה בקורונה והיה חשש גדול לחייו, וב"ה שזכה וזכינו שהוא חזר לאיתנו ולתורתו ולעסקיו ולעסקי הציבור שלו, יאריך ימים ויגביר פעלים בעז"ה.

פירוש התורה להחסיד הנגיד רבינו אברהם בן הרמב"ם. ספר בראשית. מהדורה מדויקת ע"פ כת"י ודפו"ר, כולל תיקונים ושיפורי תרגום רבים, בליווי ביאורים והערות, השוואות ומקבילות. מאת משה מיימון. מאנסי - ניו יארק, המכון לחקר תורת הקדמונים, תש"פ. תרעה עמ'. (mbamaimon@gmail.com)

רבי אברהם בן הרמב"ם היה מגדולי הראשונים. הוא לא תפס את המקום הראוי לו בשרשרת מסורת גדולי הדורות, מפני שהאור הגדול שבקע מאביו הרמב"ם גרם לעמעם את דמותו של בנו, ומפני שספריו העיקריים - ספרו הגדול 'המספיק לעובדי ה'" ופירושו על התורה - כמעט שלא נודעו. רק בימינו יצאו לאור מכת"י שני חלקים מתוך ספר המספיק, וגם הפירוש על התורה הכולל את רוב ספר בראשית וספר שמות (כנראה שר"א בן הרמב"ם לא הספיק להשלים את החיבור). בספר חדש זה הרב מיימון מוציא לאור מהדורה חדשה ומתוקנת של פירוש רבי אברהם על התורה על ספר בראשית (למעט הפירוש על פרשות נח ולך לך וחלק מפרשת וירא שחסר בכתה"י וכנראה אבד). כמו רוב ספרי גדולי אותו דור שחיו בארצות האיסלאם גם ספרים אלו נתחברו בערבית-יהודית, והרב מיימון ערך מהדורה זו על בסיס התרגום שנדפס במהדורה הראשונה שיצאה לאור על פי כתה"י היחיד בשנת תשי"ח. פנים

חדשות באו לכאן, כי נוספו לספר תיקונים ושינויים רבים והערות רחבות ומקיפות מאוד, וגם מפתח הפירושים המובחרים בסוף הספר. המבוא המקיף על המחבר והספר ומהדורותיו ושיטותיו מרשים ביותר בכמות המידע שנמצאת בו, בדברים לגופו של עניין ומעניין לעניין. יישר כוחו של הרב מיימון על המהדורה המשובחת שהוציא לאור, עולם התורה מחכה לכרך הנוסף על ספר שמות שעתיד גם הוא לצאת לאור בקרוב.

שאלות ותשובות הרב"ז. תשובות להלכה ולמעשה בכל חלקי השו"ע. מאת הרב בצלאל זאב שאפראן. מהדורה רביעית משוכללת ומוגהת בדקדקנות עם הוספות. עריכה: יגאל בצלאל שפרן. ירושלים, 'מרחבים', תשפ"א. תתקנה עמ'.
(merhav@merhav.org.il)

הרב"ז שפרן נולד למשפחת רבנים בגליציה כילד פלא, ואחרי ששימש ברבנות בערים שונות נבחר לרב העיר באקוי שברומניה, אותה סירב לעזוב עד יום מותו. הוא נחשב מגדולי רבני אירופה בדור שלפני השואה, וספרו שו"ת רב"ז קנה לו מקום של כבוד בין השו"תים של אחרוני זמננו. על שולחנו הצטברו שאלות מכל העולם היהודי, ובעיקר התייחד בתשובות בענייני עגונות שרבו בסוף ימי מלחמת העולם הראשונה, אותן התאמץ להתיר בכל כוחותיו ובכל הידע התורני הענק שלו. החלק הראשון של הספר יצא לאור לראשונה בוורשה תר"ץ כמה חודשים לאחר פטירת המחבר בגיל ס"ג, ושני חלקים נוספים יצאו לאור בשנים הבאות, והם כוללים תשובות נוספות מאת אחד מבני המחבר, הרב חנוך, רב בבוקרשט, תלמיד חכם בזכות עצמו. נפלאות דרכי הבורא: בעקבות פגישה מקרית במהלך ביקור 'שבעה' שגרתי נוצר קשר בין נכד המחבר, הרב פרופ' יגאל שפרן, לבין הרב בנימין סנדלר, אברך למדן ובקי מאופקים, ובעקבותיו נגשו שניהם להוציא מהדורה מתוקנת ומדויקת ושלמה של ספר חשוב זה. עם עוד תשובות שנמצאו ולוקטו כולל הספר עתה למעלה מ-360 תשובות בכרך אחד גדול, ועוד ח"ן תשובות בענייני אגדה בקונטרס שנקרא 'ילקוט החנוכי', כולן עם מקורות והערות והשלמות וביאורים וצינונים. בראש הספר נמצא תוכן מפורט ('מפתחות') בן שלושים עמודים, ואחריו תוכן עניינים תמציתי ומדויק על פי סדר השו"ע, רשימת תשובות כלליות בהנהגת הציבור, תשובות וחידושים בסוגיות הלכתיות כלליות, ועוד רשימת החידושים בספר על פי סדר התנ"ך, הבבלי והירושלמי והמדרשים ועוד רשימה של שאלות וביאורים בענייני אגדה ודרך-ארץ המצויות בספר הגדול הזה, כל זה מעשה ידיו של הרב חנניה שפרן נין המחבר ובנו של העורך. אחת מהתשובות בספר בעניינים שאינם הלכה מבררת מדוע נוסח הקדושה הוא 'והוא יגאלנו שנית' - ולא שלישית, הרי עם ישראל גלה כבר פעמיים! והמחבר משיב באריכות ומצטט מקורות רבים מכל הספרות התורנית, כשלמסקנה דעתו היא שתקופת הבית השני לא הייתה גאולה שלמה, ועתה אנו מצפים לגאולה שנית כימי יציאת מצרים ולא פחות, וגם היא תגיע בקרוב. תשעים שנה עברו מאז פטירת המחבר זצ"ל, ופעמי הגאולה השלמה המתקרבת כוללים גם את שדרוג הספרות התורנית שלנו כפי שנעשה בספר זה. חמרא למריה וטיבותא לשקיי.

שיח שאול. למועדים. שיחותיו, מאמריו ומקצת עיוניו של מרן הגאון הרב שאולי ישראל זצ"ל. עורך: אברהם ישראל שריר. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשפ"א. שח עמ'. (02-6526231)

זהו כרך רביעי בסדרה 'שיח שאול', אחרי הכרכים על פרשות השבוע, על ימים נוראים ועל שלוש רגלים, והוא עוסק במועדים ה'קטנים' - חנוכה, ט"ו בשבט, ז' באדר, פורים וכו'. שיחותיו ומאמריו של הרב שאולי על ימי השמחה לניסי דורנו בחודש אייר כלולים בספר 'זה היום עשה ה'", וכך נסגר מעגל של דברים מאת הרב זצ"ל על כל ימות השנה. חתנו ותלמידו העורך הרב שריר מעיר בהקדמת הספר שחיו של הרב ישראלי זצ"ל מבטאים את המהפך שזכה דורנו לחוות - מגלות ו'מאורעות' ושואה עד להקמת המדינה וביסוס מוסדותיה והניצחונות במלחמות וחזרת עם ישראל למרחבי ארץ ישראל, תמורות עמוקות שהציבו אתגרים רוחניים וחינוכיים והלכתיים כבירים, שהרב זצ"ל נאבק כל חייו לפתרונם, והמאמרים בספר מאירים אותם בתוכן על-זמני. הרב שריר טרח ויגע ליצור מסיכומים ופיסקאות ופתקים והקלטות כרך מלא וגדוש ו'זורם', שכמו קודמיו יועיל ללא ספק לא רק לתלמידיו הרבים של הרב ישראלי זצ"ל, שיוכלו לשחזר את שעות ההוד שחוו בשמיעת הדברים הלה-יפים בתוכנם ולה-משובחים בסגונם - אלא גם לרבים אחרים שאורות הנצח שהאיר הרב ישראלי בשיחותיו ודרשותיו יאירו מעתה גם את דרכם. בסוף הספר נוספו כמה דברים על השמיטה, והספר נחתם בהשוואה בין השנים בהן שנת השמיטה קוימה כמאמרה, שבסופן פנים חדשות וארץ חדשה נפתחו לפני האדם מישראל - לבין הזמן הזה שבו חסרנו כל זאת, ושרידי מצוות השביעית הנוהגות בפועל מהווים רק זכר עמום למה שאיבדנו, ולמה שאנו משתדלים להחזיר לעצמנו בעזרת ה'.

שירת הים. סיכום הלכות ר"ה, יוכ"פ, סוכות, חנוכה ופורים. מהגמרא ועד הפוסקים, בבהירות ובתמציתיות. הלל יעקב מרצבך. יד בנימין, תש"פ. 556 עמ'. (shirathayam100@gmail.com)

הרב מרצבך משמש כרבה של הקהילה המרכזית בישוב יד בנימין, שרוב חבריה הם ממגורשי גוש קטיף. גם הרב מרצבך ומשפחתו גורשו מישוב החמד 'שירת הים' ששכן על שפת הים במרכז הגוש. הרב מרצבך שימש בעבר כראש הכולל להלכה בישיבת 'תורת החיים', ועתה הוא עומד בראש כולל 'איגוד רבני קהילות' בירושלים. במהלך השנים האחרונות הוא הוציא לאור חמישה ספרים במתכונת זהה - סיכום שיטות הראשונים והאחרונים כסדר השו"ע בבהירות ובתמציתיות, תוך שימוש בעזרים גראפיים שמקילים על הזיכרון - חיצים, הדגשות, סוגי גופן שונים וכותרות מסוגים שונים, וכן צירף לסוף כל כרך כמה ממבחי הרבנות בנושאים שבדרך ותשובותיהם, וכן טבלת 'סימנים לסימנים' לזכירת מספרי הסימנים של השו"ע לפי נושאים, את הכל עשה יפה בעתו ובעטו כדי שסדרת הספרים הזו תמלא את תפקידה - ידיעה ברורה של ההלכות המעשיות החשובות בענייני שבת, איסור והיתר, אבלות, נידה ומקוואות, ועל הדרך סיוע רב לאברכים המכינים את עצמם למבחני הרבנות בנושאים אלו.

שמחת ציון. בענייני ניסוך המים ושמחת בית השואבה. יוסף דוב לובאן. ירושלים, תש"פ. קעא עמ'. (02-6250319)

זהו כרך נוסף בסדרת 'שיבת ציון' בענייני טהרה ובית המקדש, אחרי 'שירת הלויים' ו'פסח שני ופסח הבא בטומאה', 'פרה אדומה', 'טהרת הקודש', 'טהרות אבות' ועוד. מדובר על בירורים מעמיקים של הלכות ניסוך המים ושמחת בית השואבה תוך השוואת סוגיות הבבלי והירושלמי והתוספתא ומדרשי ההלכה, וכמובן הראשונים וגדולי האחרונים שעסקו בנושאים אלו. הרב לובאן מגיש את הדברים בצורה נעימה ונגישה בלי ללוותר על הדיוק והשלמות, והדברים מאירים ושמחים. בהקדמתו הוא מודה לבנו הבכור שבקביעות שבועית עבר איתו על חידושו וביאוריו, סייע לו לחדד את הדברים ואף מנע ממנו כמה שגגות. נחת אמיתית. בנוסף חיבר הרב לובאן חוברות אותן חילק למקורביו על חשיבות השמירה על נזיה של ארץ הקודש ובעיקר על נזיה של ירושלים, על נקודות ודרכים לחיזוק בעבודת ה' וכן זיכרונות אישיים מרגשים לרגל הגיעו לגיל שישים. ברכות לרב המחבר לשנים רבות בריאות וטובות ופוריות, משמחות אלוקים ואנשים.

שערי טהרה. מבוא להלכות טומאה וטהרה. מהדורה שניה. הרב עזריה אריאל. ירושלים, מכון המקדש, תש"פ. 136 עמ'. (azar@neto.net.il)

הרב עזריה אריאל הוא תלמיד חכם, ומשמש רב קהילה בשכונת 'הר חומה' בירושלים, וראש המכון התורני שעל יד 'מכון המקדש' בראשות אביו הרב ישראל שליט"א. נוסף לשאר עיסוקיו בקודש כתב עבור ויקיפדיה העברית ערך מקיף בענייני טומאה וטהרה, שלומדיהם ויודעיהם מעטים יחסית למרות שמדובר בפרשות שלמות בתורה ובסדר שלם בש"ס. בתקופת המקדש הלכות אלו היו יסודיות ומשמעותיות לחיי היומיום של חלק ניכר מיהודי הארץ, אך בזמן הזה המשמעות המעשית שלהן מצומצמת יחסית (טומאת מת לכהנים, חלק מהלכות נידה, קצת מהלכות נטילת ידיים וכד'). לבסוף הערך הפך לחוברת שנכתבה בדקדוק ובתמצאות רב, כדי להביא באופן נגיש וברור לכל מתעניין את עיקרי הלכות טומאה וטהרה. בהן גם מחידושו של המחבר, למשל דעתו, המנוגדת לדעת רוב הראשונים והאחרונים (שמובאת כמובן אף היא בחוברת), שדין 'חרב הרי היא כחלל', שכוונתו של כלי שנגע במת הופך להיות בעצמו טמא ברמת אבי-אבות-הטומאה, מתקיים רק כאשר ה'חרב' נוגעת במת ('בחיבורי') ולא לאחר שנותקה ונפרדה ממנו. המחבר כבר פרסם את דעתו בעניין בכמה מקומות, ובעיקר בספרו הגדול 'טהרת ישראל' שבו הרב עזריה מרחיב בנושאים שבספרון זה נאלץ לקצר בהם. כעת החוברת מופיעה במהדורה מתוקנת ומורחבת, בתוספת מפתח, ובה גם פרק חדש על 'טהרה לעתיד לבוא', כגון הלכות מקר ומכונת כביסה. יישר כוחו של הרב עזריה אריאל שליט"א שמישר את הדרך לגאולה השלמה ומפיץ את הידע בהלכות טומאה וטהרה, כך שחוסר הידע בהלכות אלו לא יעכב ח"ו את ביאתה (עי' בספר חגי ב, י ואילך, ובפסחים טז סוף ע"א ואילך)...